

УДК 37.018.1(438)(091)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.38.11862>

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДОМАШНЬОЇ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ

Ірина Мицишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA–79005
iryna.myshchyshyn@lnu.edu.ua*

Вивчення досвіду домашньої освіти в Польщі зумовлене потребою його наукового аналізу з перспективою подальшої імплементації цінних надбань в освітню практику України, де зацікавлення цією формою навчання з різних причин стрімко зростає. Польські умови розвитку домашньої освіти більшою мірою відповідали ситуаціям країн, у яких домашня освіта не користувалася прихильністю. Тому становлення домашньої освіти в Польщі відбувалося в умовах трансформації суспільного ставлення щодо неї: від несприймання, яке характерне для країн з певною монополією державної школи, до широкого толерування, зумовленого демократизацією суспільства, утвердженням громадянських цінностей та світоглядною місією католицької церкви. Позитивну роль католицької церкви відображено у відстоюванні пріоритетного права і відповідальності батьків, а не держави у справі виховання дітей. Своєрідну лібералізацію освітнього права щодо домашнього навчання можна вважати показником революційних перетворень у його суспільному сприйнятті. Кількісні показники залученості учнів у домашню освіту демонструють значне зацікавлення нею не лише в умовах пандемії, а й після нормалізації ситуації. Задля ефективного існування домашньої освіти створено широку мережу інституцій, фондів і ресурсів, які надають предметну, педагогічну, методичну допомогу батькам і учням. Найбільше дискусій у процесі організації домашнього навчання викликають питання, пов'язані з обов'язком складання учнями щорічних класифікаційних іспитів. Домашнє навчання задовольняє вимоги сучасного попиту на освітні послуги у вимірі дистанційного характеру, мобільності, формування індивідуальної освітньої траєкторії, а також значною мірою сприяє формуванню цифрових компетентностей, оскільки його характер найповніше спонукає учнів до самоосвіти. Переосмислення польського досвіду може стати вагомою підставою для його творчого використання у вітчизняній освітній практиці.

Ключові слова: домашня освіта, домашня освіта в Польщі, хоумскулінг, освітнє право Польщі, класифікаційний іспит.

Постановка проблеми. Процеси модернізації освітніх систем торкаються як питань осучаснення змісту освіти, так і застосування найбільш ефективних моделей, методів, форм і прийомів організації навчання. Попри ініціативи, які безпосередньо породжені проблемою забезпечення якості

освіти, значні перетворення в цих системах наявні внаслідок пошуку відповідей на суспільні виклики. Так, перехід на формат дистанційного навчання, спровокований світовою пандемією, створив передумови для переорієнтації всього освітнього процесу у нові реалії, а також зумовив пошук більш безпечних форм навчання на противагу інституційному формату. З огляду безпекових умов черговий поштовх для розвитку здобула домашня форма навчання, яка, маючи певний досвід, стала особливо популярною у багатьох країнах світу. У вітчизняній освітній практиці ця форма навчання також стала ще більш затребуваною внаслідок значно трагічніших обставин, а саме воєнних дій на території країни. На противагу вітчизняній практиці в освітній сфері зарубіжних країн досвід домашнього навчання має більш тривалу часову характеристику, кількісні та якісні показники. Тому вивчення зарубіжного досвіду домашньої освіти стає актуальним завданням у контексті розбудови мережі освітніх послуг нашої країни. З огляду територіальної близькості та наявності вагомих досягнень особливо доцільним для нас стає вивчення досвіду домашньої освіти в Польщі.

Мета дослідження полягає в аналізі нормативно-правового регулювання, організаційних аспектів функціонування й прогресивних досягнень домашньої освіти в Польщі з перспективою їх запозичення у вітчизняну практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Домашній освіті в Польщі присвячено праці багатьох польських дослідників. Зокрема, М. Будайчак досліджував термінологічні, правові аспекти, Й. Піскорські висвітлював нормативно-правові засади, А. Поляшек аналізував організаційні аспекти, М. Станулевич вивчав історичні передумови становлення домашньої освіти. Серед українських науковців домашню освіту досліджували: Л. Рубан – проаналізувала її як варіант альтернативної освіти; А. Лещенко – розглядав домашнє навчання як компонент неформальної професійної освіти США; Шумаєва С. – висвітлила світовий досвід домашньої освіти. Однак з огляду значної інтенсифікації домашнього навчання у вітчизняній практиці потреба подальшого вивчення зарубіжного досвіду не втрачає актуальності.

Виклад основного матеріалу. Домашня освіта (хоумскулінг) у світовій практиці має надзвичайно неоднорідний досвід у вимірі суспільного ставлення до неї і темпів розвитку. Наприклад, Голандія, Греція, Іспанія належать до країн, де домашня освіта не входить у правове поле й, відповідно, її запровадження вимагає покарання, хоча у виняткових умовах вона все-таки може бути дозволена. У Німеччині влада юридично встановила монополію державної школи й тому домашня освіта офіційно заборонена та суворо карається. У США, на фоні значної різномірності освітнього права у кожному штаті, можна простежувати полярні підходи до дозволу і

сприйняття домашньої освіти як максимально позитивні, так і категорично негативні. Нарешті, досвід Великобританії демонструє розвиток домашнього навчання в умовах пермісивізму, внаслідок чого сформовано відповідні юридичні норми та досягнуто значного кількісного виміру явища.

У багатьох країнах домашня освіта є легальною й, водночас, неакцептованою у правовому полі. Польські умови розвитку домашньої освіти більшою мірою відповідали ситуаціям країн, у яких домашня освіта не користувалася прихильністю. Попри те, що на практиці сьогодні її реалізація успішна, щораз більше виникає обмежень усупереч декларованим у країні гарантіям громадянських свобод [2, с. 51].

Аналіз умов становлення і розвитку домашньої освіти варто розпочати із площини нормативно-правового поля. Отож, узявши до уваги регламентні документи, які визначають освітні норми, можна зауважити, що в законодавчій базі, зокрема в Конституції Республіки Польща (ст. 70, п. 1), громадянам гарантовано право на навчання, а також встановлено саме шкільний, а не освітній обов'язок для осіб у віці від 6 до 18 років [6]. Крім того, такі самі термінологічні форми наявні в польському перекладі Декларації про права людини, де також визначено, що кожна особа має право на школу, а не на освіту. У п. 3 ст. 70 Конституції зазначено, що батьки мають право обирати школу для своїх дітей із кількості державних та недержавних установ, громадяни та інституції мають право створювати приватні школи різного рівня, а також виховні установи [6]. Отож, як бачимо, подане формулювання виключає домашню освіту з правового поля.

Юридичні підстави для розвитку домашньої освіти було закладено у прийнятому в 1991 р. Законі про систему освіти. У п. 8 ст. 16 цього Закону зазначено, що на прохання батьків директор школи може дозволити на виконання шкільних обов'язків учнем поза школою [11]. Остаточне врегулювання питання виконання шкільного обов'язку поза межами школи найбільш чітко було врегульоване 37 статтею Освітнього права у 2016 р. [12].

Дитина, яка виконує шкільні обов'язки у формі домашньої освіти, може отримати свідоцтво про завершення школи на підставі класифікаційного екзамену, проведеного в школі, директор якої дав дозвіл на таку форму навчання. Варто звернути увагу на застереження виключно одноосібного права директора школи задовольняти або відхиляти прохання батьків про оформлення домашнього навчання й при цьому не висловлювати жодних пояснень чи аргументів на користь цього рішення. Такий доволі авторитарний підхід, зрозуміло, не особливо сприяв розвитку домашнього навчання, оскільки навіть суб'єктивне негативне ставлення директора могло перетворитись у категоричне вето.

Отже, сучасні кількісні показники та нормативно-правові зміни засвідчують доволі високе зацікавлення в суспільстві цією формою навчання.

Те, що відбулося у Польщі в галузі домашнього виховання – це «справжнє повстання, це вихід із підпілля; злам бездушного бюрократично-юридично-адміністративного бар'єра, який не допускав думки, що сім'я може забезпечити функціонування своєрідного самостійного навчального закладу» [1, с. 319].

Вагомий вплив на впровадження домашнього навчання у Польщі має католицька церква, яка відіграє значну роль у суспільних процесах цієї країни. Згідно з кодексом канонічних законів саме батьки, а не держава несуть відповідальність за виховання своїх дітей. Можливість забезпечення релігійного виховання дітей в умовах найбільш природного для дитини сімейного середовища стало переконливим аргументом на користь домашньої освіти. Державна школа в демократичному суспільстві є лише установою, яка надає послуги, на противагу тоталітарному, в якому вона стає інструментом утвердження влади. Причому варто зауважити, що країни, які орієнтуються на обов'язкову шкільну освіту виключно в державній школі, крім офіційно проголошених, також переслідують певні приховані освітньо-виховні цілі. Можна зрозуміти очікування держави щодо досягнення високого рівня освіченості громадян, але важко погодитися із монопольним нав'язуванням державою форми навчання. Сім'я має право відмовитися від освітніх послуг, які надає держава, але не може уникнути власної відповідальності за виховання, передавши свої повноваження державі. До того ж, сім'я не повинна відмовлятися від власної ідентичності, яка є вираженням у її виховній місії. В умовах домашнього навчання школа не делегує свої повноваження сім'ї, вона лише визнає рішення батьків про самостійне виконання завдання виховання і навчання дітей у межах власної відповідальності та без надмірного використання послуг тих чи інших установ.

За останні три десятиліття в умовах практики домашньої освіти в Польщі «поступова лібералізація законів, що регулювали право на домашнє навчання, досягла певного загострення. Однак у 2021 р. обмежувальний характер суттєво знизився; початковий соціальний остракізм трансформувався у відсторонене зацікавлення, а сама спільнота хоумскулерів продовжила кількісно зростати. Незважаючи на останні законодавчі зміни, вирішальний голос щодо навчання дитини все ще має держава, а не батьки» [4, с. 238].

Аналіз плюсів і мінусів домашнього навчання потрібно розглядати з урахуванням загального і конкретного виміру. Загальний контекст зумовлений безпосередньо організаційними характеристиками цієї форми навчання, а конкретний – специфікою домашніх умов та ресурсів, які, зрозуміло, відрізнятимуться у кожному випадку зокрема. Систематизувавши загальні риси, можна констатувати наявність основних переваг домашньої

освіти: широкі межі свободи вибору змісту та освітніх інструментів, реалізація індивідуального підходу в освітньому процесі, значно менші затрати часу, більше можливостей для контролю батьками навчальної діяльності дітей, взаємодія дітей не лише з однолітками, а й з людьми різного віку, можливість організації навчання шляхом набуття досвіду в природних умовах, використання практичних методів тощо.

Водночас серед недоліків домашньої освіти виділяють: складність поєднання батьками професійної й освітньої діяльності, що спонукає їх відмовитися від професійної зайнятості чи знизити її обсяги, необхідність прийняття суттєво більшої відповідальності за навчальні досягнення дитини, відчуття ізоляції, коли у певному локальному середовищі домашнє навчання практикує лише одна сім'я, зниження інтенсивності контактів дітей з однолітками.

Організаційно початок оформлення домашньої форми навчання у Польщі передбачає подання у школу потрібних документів: заяву про дозвіл, у якій обов'язково обґрунтовують наявність у дитини належних умов для здобуття освіти на відповідному етапі навчання, зобов'язання щодо складання дитиною класифікаційних іспитів. Донедавна також обов'язковим було отримання позитивного висновку психолого-педагогічної консультації, що викликало значне суспільне невдоволення, найбільшою мірою через організаційну неузгодженість та бюрократизм. Унаслідок того цю вимогу було скасовано відповідно до змін у Законі про освіту, які набули чинності 1 липня 2021 р. [13]. Водночас було скасовано й вимогу про те, що навчальний заклад, до якого офіційно зарахований учень, має бути розташований лише у місцевості його проживання (так звана регіоналізація). Потрібні документи можна подати в будь-який час протягом навчального року або до його початку. На рішення директора батькам доведеться чекати максимально 30 днів. Якщо рішення буде негативним, його можна оскаржити в освітній кураторії (вищому органі управління освітою), причому впродовж місяця (з моменту прийняття негативного рішення) потрібно подати апеляційну скаргу директору школи.

Відмовитися від домашньої форми можна за власним бажанням у будь-який час. Для цього на ім'я директора надсилають відповідний запит. Також директор може самостійно відкликати виданий ним дозвіл, якщо дитина не складала іспити або ж їх результати виявилися негативними.

Як уже було зазначено, єдиною формою контролю якості домашнього навчання з боку школи є класифікаційні іспити. Їх проводять раз на рік. Відповідальність за проведення іспиту покладено на директора школи, який дав згоду на домашнє навчання. Учитель з певного предмета або вчитель початкової школи повинен повідомити батьків про освітні вимоги, які будуть основою для контрольних заходів та критеріїв виставлення оцінок у окремих

класах. Директор школи разом з учнем та його батьками узгоджує дату класифікаційних іспитів. Водночас існують школи, в яких кількість учнів на домашньому навчанні є доволі великою, тому для проведення іспитів установлюють кількадевні сесії й укладають узгоджений розклад. Терміни складання іспитів визначають з березня по червень відповідного навчального року. Іспити проводять в усній та письмовій формі. Класифікаційний іспит не проводять з таких предметів: музика, мистецтво, техніка, фізична культура. Після складання іспитів учень отримує свідоцтво про закінчення класу. Процедура складання іспитів попри весь можливий психологічний дискомфорт створює учням можливість налагодження дружніх стосунків з однолітками, які мешкають поруч або ж навіть у доволі віддалених місцевостях.

Найбільше дискусій щодо регламентних норм домашнього навчання викликають питання, пов'язані зі складанням іспитів, зокрема, коли їх потрібно проводити, чи мають вони взагалі підстави для існування, чи оправдане їх проведення в початковій школі, чи варто їх проводити для всіх і щороку, чи завжди така зовнішня мотивація допомагає навчатися [5, с. 314]. Зрозуміло, що однозначні відповіді на такі запитання знайти вкрай важко, однак пошук компромісних рішень у цій площині більш потрібний. Окремі автори наполягають на скасуванні щорічних іспитів на користь підсумкового після завершення початкової школи чи іншого освітнього ступеня. Однак можна спрогнозувати, що й така практика, не зовсім звична для дітей, породжуватиме стрес, а тому матиме значну кількість опонентів.

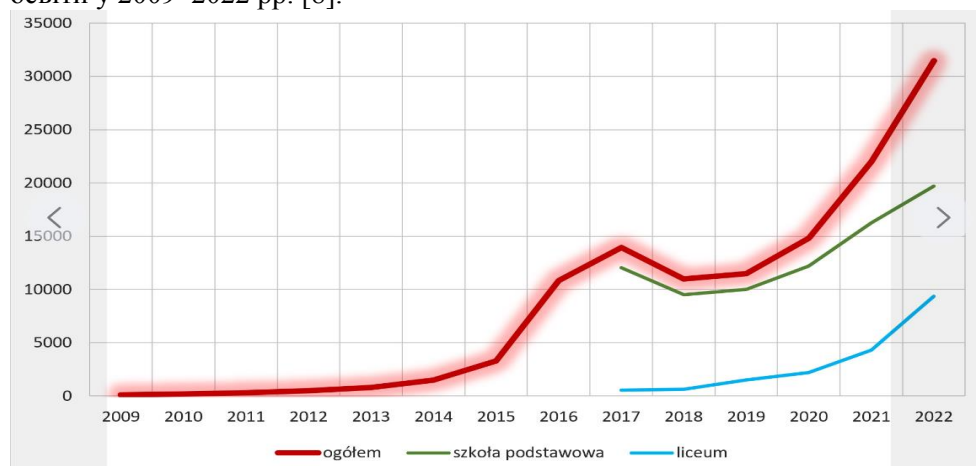
Однією з переваг домашнього навчання є відсутність додаткових матеріальних витрат: на шкільну форму, доїзд до школи, шкільні внески. Водночас батьки не отримують жодних додаткових коштів, які вони могли б витратити на навчання дитини. Освітня субсидія, гарантована державою для всіх учнів, надходить до школи, до якої прикріплений учень. Як усім дітям у Польщі, учням домашніх шкіл також безкоштовно видають шкільні підручники. Вони можуть користуватися усіма дидактичними засобами, якими володіє школа. Діти мають право на консультації, які допомагають їм підготуватись до класифікаційних іспитів, відвідувати позаурочні заняття, гуртки, секції, брати участь у предметних конкурсах, екскурсіях, таборах, шкільних дійствах, святкуваннях, заняттях, що розвивають інтереси, таланти, творчий потенціал, реабілітаційних заняттях для учнів з особливими потребами, профорієнтаційних заходах і у виняткових випадках, навіть у шкільних навчальних заняттях протягом року [7, с. 135, 136].

Водночас, як показує практика, більшість шкіл, які забезпечують домашнє навчання, обмежують свою допомогу до потрібного мінімуму. З одного боку, на такий стан справ впливає недостатність бюджетних коштів, а з іншого – відсутність у вчителів бажання долучитись до створення

сприятливих умов, або ж їх скептичне ставлення до ідеї домашнього навчання [7, с. 137].

Упродовж останніх років домашнє навчання в Польщі стає все більш популярним. Станом на 2018 рік воно охопило майже 7,3 тис. учнів (з них 1,5 тис. проживали поза межами батьківщини), у 2020 р. ця кількість зросла до майже 14 тис., причому майже 10 тис. дітей становили учні початкової ланки освіти [10]. Значний стрибок відбувся протягом 2019/2020 та 2020/2021 навчальних років. У 2019 р. на домашньому навчанні було 11 218 учнів, а в грудні 2020 – вже 15 304. У дошкільних закладах таку форму обрало 166 осіб (1,5 %); початковій школі – 9 790 (87, 1 %); ліцеях 1262 (11,4 %) [3, с. 5]. Такому швидкому зростанню кількості хоумскулерів безумовно посприяла пандемія та дистанційне навчання, яке погано функціонувало в польських школах. Далеко не всі були готові до дистанційного навчання як з огляду відповідного обладнання, так і з досвіду віддаленого викладання. Це стало однією з причин підвищеного інтересу до домашнього навчання. Проте нормалізація епідемічної ситуації не спричинила зменшення кількості хоумскулерів, навпаки, ця кількість й надалі збільшується. Сьогодні домашньою освітою охоплено 31 770 дітей [9].

На рисунку зображено динаміку зміни кількості учасників домашньої освіти у 2009–2022 рр. [8].

Кількість хоумскулерів у Польщі (2009–2022)

Розвиток домашньої освіти в Польщі відображено не лише у кількісних, а й у якісних показниках. Останні мають вияв у створенні щораз різноманітніших допоміжних ресурсів: фондів, платформ, спеціальних шкіл для підтримки батьків і учнів. Найбільш дієвими серед них є Центр домашнього навчання, Фондація домашньої освіти, Школа в хмарі, Бенедиктинські школи та ін.

Висновки. Досвід домашнього навчання в Польщі яскраво демонструє трансформацію його сприйняття в суспільстві: від негативного до щораз більш толерантного. Такі зміни відбуваються як унаслідок демократизації суспільства й зростання громадянської свідомості, так і завдяки вагомому впливу католицької церкви, яка відстоює пріоритет сім'ї у справі виховання дітей. Задля ефективного існування домашньої освіти створено широку мережу інституцій, фондів і ресурсів, які надають предметну, педагогічну, методичну допомогу. Домашнє навчання задовольняє вимоги сучасного попиту на освітні послуги у вимірі дистанційного характеру, мобільності, формування індивідуальної освітньої траєкторії. Водночас слабкі сторони такої форми навчання пов'язані з ризиками соціалізації хоумскулерів, недостатньо сформованими навичками роботи в команді, що вимагає від батьків запровадження відповідної профілактичної роботи. Незважаючи на усі суттєві переваги, домашнє навчання ніколи не претендуватиме на широкомасштабне запровадження, однак буде потрібним та надзвичайно ефективним для певної категорії школярів.

1. *Bajda J.* Review. Edukacja domowa. Teoria i praktyka, red. M. i P. Zakrzewscy. Warszawa, 2009. Roczniki nauk o rodzinie. 3(58): 2011. S. 318–321.
2. *Budajczak M.* Edukacja domowa. Gdańsk, 2004.
3. Edukacja domowa w praktyce. Poradnik dla rodziców. Centrum nauczania domowego.
4. *Gierczarz-Borkowska M.* Warunki praktykowania edukacji domowej w Polsce [Conditions for the practice of homeschooling in Poland]. Kultura–Społeczeństwo–Edukacja. Nr 2(20). Poznań, 2021. S. 231–239.
5. *Jarmuła A.* Utopia a edukacja domowa. Utopia a edukacja. tom IV. red. R. Włodarczyk. Wrocław, 2020.
6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.
7. *Minczanowska A.* Homeschooling po polsku, czyli kilka refleksji o stanie edukacji domowej w Polsce. Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce (Vol. 13, No. 4 (2018)). S. 129–140.
8. Strefa edukacji. <http://surl.li/gbvjp> (дата звернення: 03.04.2023).
9. Strona główna – Fundacja Edukacji Domowej (domowa.edu.pl).
10. *Suchecka J.* Szkoła w domu ma coraz więcej uczniów. “Gazeta Wyborcza” 10 stycznia. 2018. <http://surl.li/gbvjy> (дата звернення: 04.04.2023).
11. Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. Dziennik Ustaw. No. 95.
12. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo Oświatowe.

13. Ustawa z dnia 17 marca 2021 r. o zmianie ustawy Prawo oświatowe, DzU z 2021 r. poz. 762.

References

1. Bajda, J. (2011). Review. Edukacja domowa. Teoria i praktyka, M. i P. Zakrzewscy (Eds). Warszawa, 2009. *Roczniki nauk o rodzinie*. 3(58), 318–321.
2. Budajczak, M. (2004). *Edukacja domowa*. Gdańsk.
3. Edukacja domowa w praktyce. *Poradnik dla rodziców*. Centrum nauczania domowego.
4. Gierczak-Borkowska, M. (2021). Warunki praktykowania edukacji domowej w Polsce [Conditions for the practice of homeschooling in Poland]. *Kultura–Społeczeństwo–Edukacja*. Nr 2(20). Poznań, 231–239.
5. Jarmuła, A. (2020). Utopia a edukacja domowa. *Utopia a edukacja*. T. IV. Włodarczyk, R. (Ed.) Wrocław.
6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.
7. Minczanowska, A. (2018). Homeschooling po polsku, czyli kilka refleksji o stanie edukacji domowej w Polsce. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, Vol. 13, No. 4, 129–140.
8. Strefa edukacji. Retrieved from: <http://surl.li/gbvjp>
9. Strona główna – Fundacja Edukacji Domowej. Retrieved from: domowa.edu.pl.
10. Suchecka, J. (2018). Szkoła w domu ma coraz więcej uczniów. “*Gazeta Wyborcza*” 10 stycznia. Retrieved from: <http://surl.li/gbvjy>
11. Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. *Dziennik Ustaw*. № 95.
12. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. *Prawo Oświatowe*.
13. Ustawa z dnia 17 marca 2021 r. o zmianie ustawy *Prawo oświatowe*, DzU z 2021 r. poz. 762.

Стаття: надійшла до редколегії 27.04.2023
доопрацьована 18.05.2023
прийнята до друку 29.05.2023

FORMATION AND DEVELOPMENT OF HOME EDUCATION IN POLAND**Iryna Myshchyshyn**

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005
iryna.myshchyshyn@lnu.edu.ua*

The study of the experience of home education in Poland is driven by the need for its scientific analysis with the prospect of further implementation of valuable achievements in the educational practice of Ukraine, where interest in this form of education is growing rapidly for various reasons. The Polish conditions for the development of home education were more in line with those of countries where home education was not favored. Therefore, the formation of home education in Poland took place in the context of a transformation of public attitudes towards it: from rejection, which is typical of countries with a certain monopoly of public schools, to widespread tolerance, due to the democratization of society, the establishment of civic values and the worldview mission of the Catholic Church. The positive role of the Catholic Church is reflected in its advocacy of the priority right and responsibility of parents, rather than the state, in raising children. The peculiar liberalization of educational law regarding home schooling can be considered an indicator of revolutionary changes in its public perception. Quantitative indicators of student involvement in home education demonstrate a significant interest in it not only during the pandemic, but also after the situation has normalized. A wide network of institutions, foundations, and resources has been created to ensure the effective existence of home education, providing subject-related, pedagogical, and methodological assistance to parents and students. The most controversial issues in the process of organizing homeschooling are those related to the obligation of students to take annual classification exams. Homeschooling meets the requirements of modern demand for educational services in terms of distance, mobility, and individual educational trajectory, and also contributes significantly to the formation of digital competencies, as its nature most fully encourages students to self-education. Rethinking the Polish experience can be a good basis for its creative use in domestic educational practice.

Keywords: home education, home education in Poland, homeschooling, Polish educational law, classification exam.